

КОМПОНЕНТИ ЖИТТЄТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Вікторія Гальченко
Київ

У статті розкрито поняття «життєтворчий потенціал особистості», «життєтворчість». Визначено компоненти життєтворчого потенціалу майбутніх педагогів. Окреслено копінг-стратегії особистості як засоби імпульсивної поведінки у складних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: творчість, життєтворчість, життєтворчий потенціал особистості, майбутні педагоги, копінг-стратегії, імпульсивна поведінка.

Зважаючи на кардинальні зміни, які відбуваються сьогодні в українському суспільстві, – розгортання оновлених інтеграційних процесів, відкриття нових перспектив соціального та інтелектуального прогресу, вибір пріоритетного вектора входження України у світове господарство, – підвищуються вимоги до сучасної особистості як конкурентоспроможного громадянина на сучасному ринку праці, стимулюючи її до інноваційних дій, творчого перевтілення, активізації прихованих потенційних можливостей.

Наявність потужних творчих резервів та потенціалів розширює поле діяльності особистості, дозволяє досягати поставлені життєві цілі, реалізовувати стратегії. Усвідомлення власної сили та потужності робить людину впевненішою в собі, підвищує її самооцінку, підтверджуючи самоцінність особистості, та викликає повагу з боку оточуючих.

Проблемою проектування життєвого шляху особистості та її успішності тривалий час займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Е. Головаха, В. Доній, І. Єрмаков, Н. Соболева, Л. Сохань, Н. Титаренко, В. Шинкарук, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, В. Ямницький та інші.

Особливої уваги науковців заслуговує життєвий шлях студентів, які обрали професію педагога, оскільки їхнє життя віднині має бути присвячене служінню дітям. Таке покликання вимагає від студентів пошуку відповідного життєвого самовизначення, розвитку стратегічного мислення, здатності передбачати можливий хід подій, як соціальних, що до них включене життя вихованців, так і подій індивідуального життя як людини, особистості, студента, майбутнього вихователя тощо.

В наш час, коли змінюється система цінностей, стиль мислення суспільства, перед педагогом постає нагальне завдання бути готовим до самостійного прийняття нетрадиційних рішень у розвитку творчого потенціалу особистості. Тісний взаємозв'язок усіх учасників навчально-виховного процесу, їхня творча співпраця, забезпечення оптимальних умов сприяють повному розкриттю творчої особистості, її самоствердженню та реалізації творчих здібностей в оновленому соціальному просторі.

III тисячоліття ставить нові вимоги до діяльності педагога. За словами вченого Н. Булки «потрібне розуміння того, що здібність до оригінальності і творчості «вигодуюється» любов'ю». Саме любов допомагає жити повноцінним життям, знімає тривожність, почуття вини, страх. Розвиваючи креативність у дітей, педагог запускає механізм психологічного захисту особистості в складних умовах життя [1, 49].

Мета нашої статті полягає у розкритті понять «творчий потенціал особистості», «життєтворчість», у виокремленні складових життєтворчого потенціалу майбутніх педагогів, а також в окресленні копінг-стратегій особистості, які допомагають упоратися зі стресовими ситуаціями та життєвими труднощами на шляху до успішного життєздійснення.

Психолог С. Соловйова виокремлює індивідуально-психологічні та соціально-психологічні ресурси особистості. До індивідуально-психологічних ресурсів відносяться характеристики та властивості самої особистості, а до соціально-психологічних належать соціальні блага – соціальна підтримка, взаємостосунки, соціальні навички, гроші, влада тощо. На основі аналізу досліджень М. Аргайла, С. Соловйова з'ясувала, що щастя пов'язане з готовністю людини до співробітництва, лідерства, використання як ресурсу своєї фізичної привабливості та інше [8].

Варто зазначити, що від творчо синтезуючої діяльності людини-лідера залежить формування оновленої реальності, домінування принципів гуманізму, плюралізму думок, високої моральності й свободи. Це аргументує потребу в активізації творчого потенціалу кожного з нас і людства в цілому.

Головна сутність «механізму розвитку» творчого потенціалу лідера полягає в тому, що основна потреба розвитку виникає на вищих рівнях, а засоби її задоволення – на нижчих. Однією з характерних форм прояву цього механізму є творчість людини. Одночасно творчий потенціал людини має бути проаналізований у сукупності із зовнішніми умовами як суспільно необхідними, а саме, з урахуванням вимог суспільства до життєдіяльності людини, які визначають соціальні умови для розвитку творчості, а також вимог, що пред'являються до суб'єкта творчості. Таким чином, творчий потенціал лідера визначається як об'єктивними можливостями, так і внутрішніми особистісними факторами, де провідна роль належить здібностям та особистісному ставленню до творчості (І. Єрмаков, Л. Сохань).

Безперечно, психологічні якості та властивості особистості мають надзвичайне значення у здійсненні життєвого шляху та невід'ємно пов'язані з можливістю людини долати труднощі, впорюватися зі стресами, досягати успіху. Важкі життєві ситуації активізують у людині приховані ресурси, запускають механізми не лише психологічного самозахисту, а й примушують відшукувати свідомі шляхи самозахисту – так звані копінг-стратегії.

Р. Грановська і І. Нікольська у своїх дослідженнях виокремлюють такі способи подолання внутрішньої напруги дорослих людей [2]:

- взаємодіють з продуктами людської творчості (читають книги, слухають музику, ходять у музей) або самі малюють, складають вірші, співають, тобто творчо самовиражаються;

- шукають підтримку у друзів і знайомих;
- занурюються в роботу;
- змінюють вид активності з психічною на фізичну (заняття спортом, прогулянки, водні процедури) або використовують так звані прийоми «за-» («заїсти», «заспати», «залюбити», «загуляти», «затанцювати»);
- обмірковують виниклу ситуацію.

Також до механізмів психологічного захисту особистості Р. Грановська відносить наступні:

1. заперечення (при цьому людина не сприймає інформацію, яка її тривожить, що може призвести до спотвореного сприймання дійсності);
2. витіснення (людина витісняє небажану інформацію, яка її травмує, повністю забуваючи її. Особливо, коли це стосується комплексів неповноцінності або морально-духовних проблем самої особистості);
3. проєкція (безсвідоме перенесення власних негативних якостей та почуттів на іншого);
4. ідентифікація (безсвідоме перенесення бажаних почуттів та якостей інших на себе);
5. раціоналізація (оманливе пояснення людиною своїх учинків, наприклад, коли щось не вийшло зробити, людина сама себе переконуює, що «не дуже й хотілося»);
6. заміщення (переведення активності в інший план, нерідко, у світ мрій та фантазій);
7. ізоляція (неприємні емоції блокуються свідомістю, при чому втрачається зв'язок між емоційним забарвленням і самою подією) [2].

Труднощі та травмуючі події, які не вписуються в рамки теорії і стратегії життєздійснення особистості, можуть призвести до руйнування суб'єктивного життєвого світу, до дезорганізації особистості. За таких обставин лише сама людина здатна впоратися з проблемами, прийнявши їх як належне, як невід'ємну частину життя, переосмислити причини та наслідки подій, змінюючи себе та свій індивідуальний життєвий сценарій.

Як відомо, юнацький вік (якому відповідає більшість студентів денної форми навчання) є перехідним від дитинства до зрілості, тому саме у цей період відбувається активне набуття людиною практичного досвіду у різних сферах життя, особливо у сфері взаємодії із соціумом. У юнаків активно триває процес засвоєння знань про способи та

засоби психологічного подолання життєвих труднощів та екстремальних ситуацій. Успіх у цьому процесі залежить від значущого дорослого, який має досвід такої діяльності та здатен у доступній (ненав'язливій) формі передати його представнику молодого покоління. Саме в цьому полягає місія викладача як старшого товариша, якому можна довіряти та з якого належить брати приклад.

Проблема поведінки, яка допомагає особистості впоратися зі складними життєвими обставинами (копінг-поведінки), почала активно досліджуватися у II половині XX століття. Але, якщо здійснити ретроспективний аналіз психологічних досліджень I половини минулого століття, то можна знайти трактування поняття «копінг-стратегій» уже вченими того часу. Зокрема, А. Адлер, досліджуючи індивідуальний життєвий стиль людини, виділяв значущі цілі, засоби їх досягнення, необхідні для цього особистісні характеристики, повсякденну діяльність та установки особистості щодо життя в органічній єдності перерахованого. Це засвідчує той факт, що одиницею життєвого шляху особистості є ситуація, якій відповідає імпульсивна (долаюча) поведінка як ситуативне перетворення життєвого стилю індивіда [10].

Сучасна психологічна наука розглядає копінг-поведінку з позицій особистісного розвитку та благополуччя, адаптації до складних життєвих ситуацій за допомогою усвідомлених засобів їх подолання та подальшої творчої їх модифікації.

Таким чином, у ситуації, коли людина намагається впоратися з життєвими труднощами, їй на допомогу приходять не лише психологічні механізми самозахисту, значення яких ми щойно обміркували, а й потенційні творчі можливості.

З психологічної точки зору, під творчістю розуміємо не тільки процес створення принципово нового, але й діяльність, яка передбачає відкриття нового для конкретного індивіда, розв'язання задачі, яку він ніколи ще не розв'язував [7]. Діяльнісний підхід у розкритті сутності психічної активності людини обґрунтували вчені-психологи П. Гальперін, О. Запорожець, О. Леонтьєв, В. Ямницький та інші, які довели, що стратегія життя людини вибудовується на основі її активності як першооснови творення самого себе та навколишнього світу.

Такі вчені, як Р. Ануфрієва, Л. Сохань, В. Тихонович та ін. під творчим потенціалом особистості розуміють таку якість людини, що характеризує її спрямованість у майбутнє [6]. В. Моляко до сфери творчого потенціалу відносить:

- задатки, нахили, інтереси (домінування пізнавальних інтересів);
- допитливість (схильність до пошуку розв'язан-ня проблем);
- швидкість у засвоєнні нової інформації;
- здатність створювати еталони для подальшого вибору;
- вияви загального інтелекту;
- емоційне ставлення до подій, вплив почуттів у процесі здійснення вибору;
- особистісні якості та властивості – наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність, сміливість тощо;
- творчі тенденції в роботі (здатність комбінувати, реконструювати тощо);
- інтуїтивність (здатність до прогнозів; швидке оволодіння технікою праці, майстерністю);
- здатність виробляти життєві стратегії й тактики під час розв'язання нових проблем і завдань, знаходження шляхів виходу зі складних ситуацій [4].

Таким чином, головним критерієм особистості більшість дослідників вважають наявність у суспільного індивіда творчих можливостей. Зокрема, такі вчені, як В. Давидов, О. Ткаченко, стверджують, що людина, яка має творчий потенціал, – особистість [3].

Особливим видом творчого процесу є життєтворчість особистості. Життєтворчість – це вища форма виявлення творчих обдарувань людини, що сприяє прояву її індивідуальності, оригінальному вибору стратегій життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використання доцільних засобів, необхідних для реалізації індивідуального життєвого сценарію. Звідси можна прийти до висновку, що життєтворчий потенціал особистості включає особливі вміння та високу майстерність у творчій побудові життя, знання його законів, розвинену самосвідомість, володіння системою засобів, методів, технологій програмування та здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту [5].

На думку сучасного вченого В. Ямницького, розроблення особистістю власних

життєвих планів сприяє здійсненню життєвої програми людини, при цьому важливо, щоб життєтворчість характеризувалася моральним та духовним забарвленням, надихаючи особистість до самовдосконалення. У своїх дослідженнях психолог стверджує, що будь-якій психічно здоровій людині притаманний життєтворчий потенціал як здатність до розвитку та реалізації життєтворчих здібностей, спроможність самовдосконалюватися, творчо будуючи свій життєвий шлях, свідомо керуючи знаряддями власного життєздійснення [9].

Беручи до уваги вищезазначене, ми виокремили наступні компоненти життєтворчого потенціалу майбутнього педагога:

1. Відкритість новому. Цей процес пов'язаний з намаганням особистості здійснювати перетворення дійсності на основі усвідомлення реалій сучасності, з готовністю прийняти нове безпосередньо для себе, а потім вносити позитивні зміни в педагогічну та життєву практику.

2. Ціннісні орієнтації. Цінності, які обумовлюють вибір стратегії педагогічної діяльності. Ціннісні установки забезпечують готовність особистості до вибору ціннісної спрямованості власних дій.

3. Свобода вибору: життєвих позицій, життєвих стратегій, способів та засобів оволодіння соціокультурним досвідом, що дасть можливість усвідомлено обрати професію, визначати масштаби професійної діяльності, прогнозувати її результати, добирати засоби оперативної перебудови стилю діяльності, презентувати досягнення своєї діяльності тощо.

4. Критичне мислення. Здатність критично осмислювати та інтерпретувати все, що відбувається в житті. Інтерпретація – основа вироблення суто індивідуального способу побудови навчального процесу з метою здобуття необхідних знань, умінь та навичок для майбутньої професійної діяльності.

5. Інтуїтивність як здатність до найшвидших оцінок, розв'язань та прогнозів.

6. Готовність до постійного саморозвитку та самоактуалізації. Саморозвиток сприяє пошуку засобів реалізації життєтворчого потенціалу студента у процесі його учбово-проективної діяльності за спеціальністю «Дошкільне виховання», наслідком чого є виникнення потреби в отриманні педагогічної освіти.

7. Креативність як здатність особистості адаптивно реагувати на необхідність у нових підходах і нових продуктах.

8. Реалістичність самооцінки (оптимальний рівень самооцінки (високий, середній), її адекватність).

9. Схильність до лідерства (спроможність брати на себе відповідальність, виявляти ініціативність, генерувати нові ідеї тощо).

10. Соціальна активність. Проявляється в активній позиції студента на основі накопичення ним життєвого досвіду, а також у реалізації своєї значущості, у повноті здійснення життєдіяльності (вчинках, позиціях, спілкуванні, пізнанні, праці тощо).

11. Соціальна винахідливість (здатність створювати власні моделі спілкування та взаємодії з людьми).

12. Схильність до імпульсивної поведінки у критичних ситуаціях (вироблення стратегій поведінкової активності у стресових та конфліктних ситуаціях).

Реалізуючи свій життєтворчий потенціал у повній мірі, особистість самоактуалізується. За словами психолога А. Маслоу, в зростанні особистості важливими є дві вимоги: по-перше, присвячення себе чомусь більшому, ніж власне «Я», по-друге, успішне виконання особистістю сформульованих завдань. Крім цього, психолог виділяє вісім типів поведінки, які призводять до самоактуалізації, а саме: концентрація, вибір зростання, самопізнання, чесність, судження, саморозвиток, вершинні переживання, відсутність захисту для власного «Я» [11].

Оскільки життєтворчість спрямована на реконструкцію власного життєвого шляху або його творення, ми вважаємо, що особистість повинна не тільки реалізовувати життєтворчий потенціал, виробляти не лише життєві стратегії, а й способи імпульсивної поведінки у скрутних життєвих ситуаціях, так звані копінг-стратегії. Копінг-поведінка допоможе не втратити життєві сили на шляху до поставленої мети, успішно здолати труднощі та перепони.

Отже, за умови повної реалізації потенційних можливостей людини, за сприятливих зовнішніх обставин або успішного подолання життєвих перепон шляхом використання

доцільних копінг-стратегій, життєтворчість стане по-справжньому дієвою, побудова бажаного майбутнього – реальною, і дійсно вільним стане подальше здійснення життєвих планів, реалізація творчих проєктів, професійне й особистісне зростання.

Перспективи наступних досліджень убачаємо у виявленні здатності майбутніх педагогів планувати своє майбутнє, вибудовувати життєві стратегії, конструювати подальший життєвих шлях у взаємозв'язку з обраною професією.

Література:

1. Булка Н. І. Креативність і соціальна компетентність / Н. І. Булка // Практична психологія і соціальна робота. – 2001. – № 10. – С. 46-49.
2. Грановская Р. М. Защита личности: психол. механизмы / Р. М. Грановская, И. М. Никольская. – СПб. : Знание, 2001. – 352 с.
3. Деятельностный подход в психологии: проблемы и перспективы: сб. на-учн. тр. / Под ред. В. В. Давыдова, Д. А. Леонтьева. – М. : АПН СССР, 1990. – 180 с.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
5. Коновальчук М. В. Реалізація ідей педагогіки життєтворчості в контексті ноосферної освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. В. Коновальчук. – Режим доступу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-170423.html>.
6. Научно-технический прогресс и творческий потенциал человека / Л. В. Сохань, В. А. Тихонович, Р. А. Ануфриева и др. – К. : Наук. думка, 1988. – 300 с.
7. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова – М. : Педагогика-Пресс, 1999. – 440 с.
8. Соловьева С. Л. Ресурсы личности. [Электронный ресурс] / С. Л. Соловьева // Медицинская психология в России. – Режим доступа: <http://medpsy.ru>
9. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент: монографія / В. М. Ямницький. – О. : ПНЦ АПН України; СВД М. П. Черкасов, 2006. – 362 с.
10. Adler A. The Science of Living. – N.Y., 1929.
11. Maslow A. Motivation and personality (2 nd ed.). – New York : Harper and Row. – 1970.

В статье раскрыты понятия «жизнетворческий потенциал личности», «жизнетворчество». Определены компоненты жизнетворческого потенциала будущих педагогов. Описаны копинг-стратегии личности как средства импунитивного поведения в сложных жизненных ситуациях.

Ключевые слова: творчество, жизнетворчество, жизнетворческий потенциал личности, будущие педагоги, копинг-стратегии, импунитивное поведение.

In the article the concept of «creation potential of a person's life», «the creation of life». The components of the potential creation of a person's life at the future teachers. Describes the coping strategies of the person as a means of coping in difficult situations.

Key words: creativity, the creation of life, the potential creation of a person's life, future teachers, coping strategies, coping behavior.